

A ZAYUGRÓCI TERVEZETEK 1848 FELÉ MUTATÓ VONÁSAI

(ADATOK AZ ELSŐ ZAY-UGRÓCI TANÁCSKOZMÁNY
JAVASLATAINAK ÉRVÉNYES TANTERVKÉNT EL NEM FOGADOTT RÉSZLETEIRŐL)

Húsz éve államosítottuk iskoláinkat. Az elmúlt húsz év mennyiségileg és minőségileg jelentős eredményeket hozott az iskolák fejlődésében. Ezért időszerű megvizsgálnunk azokat a régebbi idő óta hangoztatott kívánságokat, amelyeknek az eredménye az iskolák államosítása lett. Az összes iskolák államosításának követelését Magyarországon először az 1848. évi egyetemes tanítói gyűlés mondta ki.¹ Méltó ennek 120 éves évfordulóját is megünnepelnünk.

A törekvés már régebben elkezdődött. Cikkem a 130 éves előzményeket akarja bemutatni. 1848 követelései, 1848 eredményei a reformkor kohójában keletkeztek. Az egyetemes tanítói gyűlés egyik könnyen felismerhető elődje az 1841. évi „zay-ugróci tanácskozmány”. Cikkemben ez utóbbinak három elfelejtett kívánságát szeretném részletesen elemezni. Először egy javaslatot a pedagógus „harmadik rend” létrehozására, utána a felekezeten felülálló tankönyvek ajánlását, majd a pedagógusok önálló tanácskozási jogának megvalósítását. Ezeket kívánom összefüggésbe hozni az 1848. évi követelésekkel. A harmadik rend létrehozásának kívánsága az egyháztól függetlenített iskola követelésének előzménye. Az a javaslat, hogy a tankönyvek elfogadásánál ne a felekezeti szempontokat vegyék figyelembe, már a felekezeten és öncélú csoportokon felülálló nemzeti szempont figyelembevétele. Végül az egyházi felügyelet nélküli pedagógus tanácskozások vezettek ahhoz a gyakorlathoz, hogy az 1848-as gyűlés szervezői már önállóan, saját kezdeményezésükre hívták össze a forradalmi tanítói gyűlést.

I. A tanterv szövegének kialakulása

a) Jelentősége

Az „I. Zay-ugróci tanterv” kifejezés alatt az 1842-ben nyomtatásban megjelent szöveget értjük.² Elismerten haladó magában a tantervi anyagában is. Ésszerűen kívánja összeegyeztetni az akkori fogalmak szerinti reál és humán műveltséget adó tárgyakat. Polgárosodó falvaink szükségleteit elégíti ki kisvárosi „felsőbb polgári iskolai” osztályainak tanterve. Sok szempontból felülemelkedett a felekezeti ellentéteken. Ennek egyik fontos példáját mutatom be cikkem IV. fejezetében. A nemzetiségi kérdés szempontjából sem annyira merev

¹ TAVASI LAJOS: Nevelési emléklapok. V. Pest. 1848. és HÁDA JÓZSEF: Régi írások. Bp. 1913.

² A magyarhoni ágost. hitv. evangélikusoknak oskolai rendszere. A t. cz. négy superintendenciák 1842 diki júl. 15. és követk. napjain tartatott egyetemes egyházi közgyűlésének határozata szerint. Pesten. 1842.

az álláspontja, mint azt a továbbiakban, a végrehajtás során sokszor elmondták róla.

1792 körül, az akkor is forradalmi hangulatú — Ausztriától elszakadni akaró — ország vezetői a főnemesség soraiból kerültek ki. 1848-ban a vezető szerep a középnemességgé és a honorációr rétegé. Ennek a csoportnak igen nagy része a zayugróci tanterv által érintett iskolákban kapta alapműveltségét. Ezeknek az iskoláknak szabadabb szelleme, reális látásmódja tette lehetővé gondolkodásuk, tehetségük szabad fejlődését, ezért is volt alapvető szükségletük a szabad szólás és a szabad sajtó.

Állításom megerősítésére idézem NÉMETH G. BÉLÁT:³ „Petőfi gyermekműveltségét, géniusának ébresztését a polgáriusuló iskolák korszerű tananyagának a légkörének köszönte, melyet már a romantikus szabadelvűség szabadság- és egyéniségkultusza lengett át”. Ezzel a nevezett szerző még a szintén sokban szabadelvű debreceni kollégiumot is szembe állítja. Bár PETŐFI pár évvel a zayugróci tanácskozás előtt járt ezekbe az iskolákba, ne feledjük, hogy ugyanaz a tanári kar tanított már akkor is, ugyanazok az emberek, kik a zayugróci tervezet is összeállították.

b) *A hivatalos szervek*

A zayugróci tervezet az evangélikus egyház iskoláira vonatkozott. A katolikus egyházi és egyben állami, valamint a református egyházi iskolák más-más elvek szerint rendezték iskolaügyüket. Az evangélikus egyháznak ebben az időben négy egyházkerülete, ezeknek közvetlen felügyelete alatt hat „fő” iskolája volt, az eperjesi kollégium, a soproni, pozsonyi, selmebányai,⁴ késmárki és lőcsei lyceumok.

Az evangélikus egyház legfelsőbb intézkedési szerve az úgynevezett négykerületi — később egyetemesnek nevezett — gyűlés volt. Itt pedagógiai szempontból SCHEDIUS LAJOS nyugalmazott egyetemi tanár, királyi tanácsos véleménye volt az irányadó. SCHEDIUS 1806. évi tantervét 1838-ban ugyanő átdolgozta, ezt 1840-ben az egyház hivatalos használatra elfogadta. Az iskolák részben végrehajthatatlannak, részben túlhaladótnak tartották álláspontját.

ZAY KÁROLY gróf 1837-től 1840-ig a Dunáninneri evangélikus egyházkerület felügyelője,⁵ 1840-től egyetemes egyházi felügyelő.⁶ Hatásköre igen nagy. Az évente összeülő egyetemes gyűlések közötti időszakban minden, az egyház egészét érintő ügy levelezése az ő kezén megy át. Hatáskörét még növelte, hogy az evangélikus egyháznak ebben az időben gyakorlatilag nem volt más iskola-felügyeleti hatósága. Az 1806-ban nyomtatásban is megjelent és 1808—1812 között ismételtelen elfogadott Systema Rei Scholasticae c. iskolarendszer alapján az egyház saját iskolai felügyelőt választott. Ennek hatásköre nagyjából meg-

³ NÉMETH G. BÉLA: Arany János. Kritika 1967. 1. 10. p.

⁴ A selmebányai iskola 1837—1841 novemberéig harcolt a lyceumi rang elismeréséért. Evangélikus Országos Levéltár (továbbiakban EOL), a pestmegyei esperesség 1836—1840. évi jegyzőkönyvei és Országos Levéltár, a Helytartótanács levéltára. Dep Lit-Pol. 1840 f. 20 29210, valamint 1841. XI. 25. 43062. Köszönöm SÓLYOM JENŐ professzornak az EOL tudományos munkatársának és NAGY ISTVÁN kartársnak a Helytartótanácsi Levéltár főelőadójának szíves útmutatását.

⁵ HAAN LAJOS: A magyarországi ág. h. evangélikusok egyetemes gyűlései. Bp. 1932. 149. p.

⁶ Megválasztása politikai eseményszámba ment. L. Erdélyi Ilona: Erdélyi János Levelezése. I. Bp. 1960. 116 p. és 404. p.

egyeztet az állami tankerületi főigazgatókéval. A zayugróci tanácskozás idején azonban ez a tisztség felemás módon betöltetlenül és betölthetetlenül állott. SZIRMAY ÁDÁM ugyanis, ki előzőleg ezt a tisztséget betöltötte, lemondott, feladatait nem látta el. Az egyetemes egyházi gyűlés azonban nem fogadta el, nem vette tudomásul a lemondást. A turóci esperesség például 1842-ben kérte, hogy töltsék be ezt az állást: „Méltóságos Szirmay Ádám úr ő Nagysága által a Magyar Országai Evangélikus Ágost[ai] Val[lású] Egyháznak 's oskolák Vice Generális Inspectori hivatalról harmad évben történt lemondása következtében”⁷ ürülve meg az állás, új választást ajánlanak. Ez azonban nem történt meg.

ZAY meg volt győződve SCHEDIUS vitathatatlan nagy szervező és összefogó képességéről. Bucsányban 1840. október 27-én SCHEIDUSHoz írt levelében ezt írta: „Szerencsém van Nagyságodat, mint azon férfit, kinek oskoláink új rendszerének alapítását köszönhetjük, . . . hivatalosan s egyszersmind barátságosan felszólítani, ne terhelje a javítandó oskolai törvényeknek szerkesztését magára vállalni, s azt jövő tavaszkor a Stipendiumok [ösztöndíjak] elosztása alkalmával gyülekezendő választmánynak elébe terjeszteni, . . . stb.”⁸ Másrészt az audiatur et altera pars elv alapján meg akarta hallgatni a professzorok véleményét is. A zayugróci gyűlés jegyzőkönyve szerint például így vélekedtek a résztvevők SCHEDIUS tantervéről: „. . . ugyanis ezen tanítási rendszer minden kitűnő jelességei mellett olyannak találtatott: mely minden részeire nézve gazdasági szűk körülményeinknél fogva tanító-intézeteinkben használatba s gyakorlatba nem jöhet.”⁹

ZAY a vélemények egyeztetése céljából hívta meg birtokára — az egyházköri szerveken keresztül — a főbb iskolák professzorait, és így kívánt puhatolózni az iskolák véleményéről. Erre nem volt megbízása és felhatalmazása a négykerületi gyűléstől, s ennek a szervnek tudta nélkül küldte szét a jegyzőkönyveket bírálatra közvetlenül a gyűlés után. Az 1841. évi négykerületi gyűlés utólag hagyta jóvá ezt aényt.

c) Zayugróctól a cenzorig

A zayugróci gyűléstől a végleges szövegváltozat megállapításáig a következő fontosabb lépések vezettek:

1840. Schedius féle tanterv. „Studiorum Systema Schedianum” (latin).

1841. A. 1841. júl. 20—27 Az első zayugróci tanácskozás (latin jkv).

1841. B. Ugyanitt magyar jegyzőkönyv.

1841. C. 1841. szept. 8.—10. A négykerületi gyűlés a megelőzőleg már az esperességekhez kiküldött tervezet megbírálására szólítja fel az iskolákat, esperességeket, kerületeket. A bírálatok egy része egy éven belül beérkezett.

1842. A. 1842. júl. 15. Az egyetemes gyűlés bizottságot küld ki.

1842. B. 1842. júl. 16. Az egyetemes gyűlés elfogad egy módosított szöveget.

1842. C. 1842. aug. 24, 25, 26-án a cenzor újabb változásokkal jóváhagyja a szöveget.

1842. D. A nyomtatott szöveg.

⁷ EOL Generalis ecclesiae archivum (továbbiakban GEA) II. d. 11 ; 10

⁸ EOL GEA II. e 3 ; 8

⁹ EOL GEA II. e. 1 ; 3

A II., III. és IV. fejezetekben részletesen tárgyalandó és az írásom címében megadott szempontból lényeges szövegváltoztatásokon kívül általában a következőket kell megállapítani:

A zayugróci tervet csak tiszteletből mondták egyesek SCHEDIUS „Studiorum Systema Schedianum”¹⁰ továbbfejlesztéseként. Teljesen önálló műnek fogható fel. Nagyműveltségű, a legfrissebb pedagógiai irodalmat „naprakész” módon ismerő professzor, illetve munkaközösség munkája. Feltételezték VANDRÁK ANDRÁS szerzőségét.¹¹ Ez azért nem valószínű, mert ennek akkor legalább az 1842. A. szöveget ellenőrző bizottság munkálkodásában nyomának kellene lennie. A bizottság jegyzője VANDRÁK volt, sehol sincs utalás sem a kiküldésnél, sem az anyagban VANDRÁK szerzőségére. Lehet, hogy itt volt olyan lényeges a közreműködése, hogy ezt később mint szerzői működést tartották számon.

Az 1841-ben először elfogadott szöveg latin nyelvű volt. Eredeti példánya SZELÉNYI ÖDÖN szerint rongált állapotban 1917-ben megvolt.¹² Van egy, a lényeges részeket tartalmazó, bár másolási sorrendben a SZELÉNYI által ismertetett latin, a MARKUSOVSKY SÁMUEL által ismertetett magyar¹³ és a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (továbbiakban PEIL)-ben ismertetett magyar¹⁴ szövegtől eltérő aláíratlan latin példány.¹⁵ SZELÉNYI szerint a latin jegyzőkönyvet PAULUS DOBRÓTTKA Trencsényiensis írta alá. A latin szöveg eredetiségét csak szövegelemzéssel lehet kikövetkeztetni. SZELÉNYI például közli¹⁶ azoknak a pedagógus kívánságoknak, amelyeket én cikkem második fejezetében magyarul közlök, az utolsó bekezdését latinul. Ő maga is, mint „lendületes” szövegről szól a tényleg kifejezetten irodalmi színvonalú latin alkotásról.

A magyar szöveg, melyet én közlök, inkább pontosságra törekvő, egyszerű, rövidített fordítás. Ugyanezt mondhatjuk példaként egy másik részletről is. Ezt SZELÉNYI nem közölte. „Denique profundo cum reverentiae sensu sustinemus etiam vota et desideria nostra de nonnullis vitae scholasticae partibus, a quibus tamen omnium nostrorum in educanda juventute patriae contuum et laborum successis et prosperitate pendere videtur aequo”. A magyar szövegben ugyanez: „Végre legmélyebb tisztelet mellett, bátorkodunk óhajításainkat az oktatók közéletbeni állásáról, melytől az ifjúság nevelésére fordított minden igyekezetünk s munkálkodásaink sikere függni látszik . . . ajánlani.” Ugyancsak rövidebb, kihagyásos a magyar szöveg a cikkem III. fejezetében ismertetendő tankönyvajánlásoknál.

Semmi valószínűsége nincs annak, hogy valaki 1842-ben egy hűvös, tárgyilagos jegyzőkönyvet költjön át latinba költői szavakkal. Az viszont igen könnyen feltételezhető, hogy a lírai latin szöveget súlyos és precíz prózai fordulatokkal igyekezett visszaadni a magyar fordító. A kétnyelvűség ezekben az években egyébként is rendszer. Lásd a IV. fejezetben a pozsonyi gyűlésnél is.

A felsorolt példákon kívül a magyar szöveg több más apró egyszerűsítése is bizonyítja a latin szöveg eredetiségét.

¹⁰ Pl. Békési Esperesség Levéltára 1841. VII. 7. 30.

¹¹ HÖRK JÓZSEF: Az eperjesi ev. kollégium története. Kassa. 1896. 176. p.

¹² SZELÉNYI ÖDÖN: A magyarországi evangélikus középiskolák története. Pozsony. 1917. 130. p.

¹³ MARKUSOVSKY SÁMUEL: A pozsonyi evangélikus lyceum története. Pozsony. 1896. 434. p.

¹⁴ Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (továbbiakban PEIL) 1842. 79. pp.

¹⁵ EOL GEA III.

¹⁶ SZELÉNYI i. m. 133. p.

Az 1841. B. magyar szöveget esetleg már a gyűlésen hitelesként elfogadhatták. Ezt támasztja alá, hogy több helyen¹⁷ 1841-ben ezt a szöveget iktatták „a zay-ugróci jegyzőkönyv” címen, latin szöveget az említett kettőn kívül nem ismer az irodalom. Igen valószínű, hogy a latin szöveget már nem is küldték szét az egyházkerületekhez.

Az 1841. C. határozat¹⁸ kommentár nélkül hívja fel az egyházi szerveket a jegyzőkönyvnek és mellékleteinek bírálatára. Az Evangélikus Országos Levéltárban (továbbiakban EOL) található és a rendezések folyamán összekevert iratcsomó¹⁹ egyik lapján „ad n[ume]rum 3. Protocolli g[eneralis] Conventus anni 1841”, másik lapján „ad nrum 6. Protocolli gConventus anni 1842.” felirat van. A csomó ezek szerint — bár alaposan összekeverve — a két évi egyetemes gyűlés anyagát tartalmazza. Két egyforma példány van benne a jegyzőkönyvekből, legfeljebb helyesírási szempontból térnek el egymástól. A mellékletekben áthúzások és javítások vannak, de az eredeti szövegek itt is egyeznek egymással és az említett latin szövegekkel.

Pár próbált másolási hiba csak az azonosságot támasztja alá. Pl. az egyik szöveg „népek” szava az írott p elhúzása miatt „részek”-nek is olvasható. Két másolatban „részek” szerepel, majd a nyilván értelmetlen „régii részek történetei” kifejezést ceruzával visszajavították „népek”-re. Egy helyen mai napig is „régii részek történetei” maradt a szövegben.

Jelentősebb elvi változásokat hozott az 1842. A. és B. szöveg. Különböző függelékeket összevontak, töröltek, a testnevelés, ének, rajz tanítására vonatkozó utasításokat például ismételtelen módosították. A cikkem II. és III. fejezetében ismertetendő részeket ekkor hagyták el.

Az 1842. évi júliusi közgyűlés első napján kiküldtek egy ad hoc bizottságot. Ez JESZENÁK JÁNOS elnöke alatt „végig menvén a Zay-Ugróci iskolai terven pontonként s összevetvén ezekkel . . . a beadott észrevételeket, kívánatokat s módosításokat . . . azokat . . . ezennel előterjeszteni szerencsés” írja VANDRÁK ANDRÁS „választmányi jegyző”.²⁰ A közgyűlési jegyzőkönyvből tudjuk, hogy az így egyeztetett szöveget a következő napon tárgyalták részletesen.

d) *A cenzor és a jegyző*

A IV. fejezetben ismertetendő szövegrészt csak RESETA cenzor példányán, 1842. C.²¹ törölték, bár a közgyűlésen is valószínűleg vita tárgyát képezte. Ezen a példányon meglátszik, hogy ugyanaz a kéz, de később írta a szöveg végére. VIII. 26-án azután ezt törölték erélyes vonásokkal.

A már említett összekevert iratcsomóban az egyik szövegrész evvel kezdődik: „Miután a jegyzőkönyvi határozat csak a testnevelés tanítását tiltja . . . véleményem szerint ezen szakasz illy módon szerkesztethetnék:” . . . Ebből arra következtettek, hogy a közgyűlés után az a személy, kit a kinyomatás előkészítésével bíztak meg, egyes pontokat újra szövegezett. Ugyanez a személy nézhette át VIII. 24, 25, és 26-án RESETA cenzorral együtt a szöveget. Véleményem szerint ez vagy az egyetemes egyház jegyzője, vagy KANYA PÁL pesti professzor volt. A közgyűlés után, a cenzori példány badása előtt alkották meg például a külön elemi iskolai tantervet a falusi iskolák részére a polgári (kis-

¹⁷ EOL. Dunántúli Egyházkerület Levéltára 1841. G. 5. I. 5. és Békés megyei Esperesség Levéltára. 1841. VII. 7. 30.

¹⁸ EOL GEA II. e. 1 ; 2

¹⁹ EOL GEA II. e. 1 ; 3

²⁰ EOL GEA II. e. 1 ; 3

²¹ EOL GEA II. c 11 ; 3

városi) iskolák tananyagának lerövidítésével. A polgári iskolai anyag három (két-két évig tartó) classisra volt felbontva. Az elemi iskola tananyagául az első két classis rövidített tananyagát adták.

RESETA JÁNOS, ki 1830—1849 között a pesti egyetemen a német nyelv és irodalom tanára volt, egyúttal a „királyi könyvvizsgáló” hivatalt is ellátta. Az, hogy az evangélikus egyház hivatalos kiadványát is katolikus cenzor engedélyezte, mutatja, hogy fontos politikai dokumentumnak tartották megjelenését. Nem volt elég az, hogy tartalmát az evangélikus egyház ellenőrizte, mint az kisebb, kizárólag egyházi célokat szolgáló nyomtatványoknál elegendő volt.

Emlékezzünk meg tisztelettel a cenzorról, RESETA JÁNOSRÓL. Két malomkő között őrlődve, a helytartótanács és a reformkori ízlés igényeinek kívánt eleget tenni. Ebben az időben 66 éves. Élt 1776—1862. Személyére egyetlen adattal próbálok élesebb fényt vetni: „1848-ban a szabadság proklamálásakor őtet a szilajabb elem megtámadta; azonban tisztességes voltáért nem kisebb ember, mint Petőfi erőlyesen védelmezte, pedig ha valaki, úgy Petőfi elég munkát, fejtörést, gondot okozott neki.”²²

A cenzor szövegellenőrzése minden betűre kiterjedt. Így pl. ma már érthetetlen, hogy a Lyceum tananyagában a philosophiai tanfolyam „Görög remekírók” részénél miért törölte PLATON párbeszédeit, mikor ez, mint tananyag minden más kézirati példányban benne található.

A cenzor által jóváhagyott kézirat a nyomtatott szöveggel betű szerint egyezik.

II. A pedagógus harmadik rendről

A követelés szövege a zayugróci jegyzőkönyv C. melléklete. Szerepel minden kézirat forrásban. Alapul az írott szövegeket veszem. A PEIL szövege rövidített²³, SZELÉNYI szövege egészen kurta.²⁴ Megérdemli a részletes elemzést. 125 év előtti pedagógusaink világos érvekkel, alapos megfontolással harcolnak érdekeik védelméért.

„Óhajtasok a tanítói rendnek jobb állásáról a közéletben.

Miólta a nemzeti fejlődés, a nemzeti jólét eszméi nálunk is nem csak megpendítettek, hanem a honfiak szívében lelkes visszhangra találtak azolta világosabb lőn s nyilván elismertetett, hogy a haza boldogsága előmozdításának egyik leghatalmasabb eszköze a nevelés oktatás és kivált az iskolák. — Említetett az oktatóknak is magas hivatása, s szent kötelességeik a haza ügyében, s mind ez helyesen, örvendeztetőleg. De magának ezen tanítói rendnek általjában s egyenként leendő méltánylásáról ha mondatott is valami, s itt ott szebb jövődőre kilátás is nyitott: magában az életben, kivált hitsorsosainknál, még sem történt valami lényeges, nyilvános, melly által a tanítói rendnek polgári állását emeltebbnek lehetne mondani s érezni. Biztat azonban azon édes remény, hogy valamint a nevelésoktatás ügye nyert honunkban méltánylást és buzgó pártolást, úgy azon férfiak, kikre amaz ügy bízott, s a nevelés s tudomány

²² SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. XI. Bp. 1906. 802. hasáb.

²³ PEIL 1842. 79.

²⁴ SZELÉNYI i. m. 132. p.

emberei polgárilag felejtve nem lesznek. — S épen ezen nevelés s tudomány érdekében és nem csupán személyes méltánylandás végett, különben is tisztelvén mindenkinek törvényes jogait, bizodalmas nyílt szívvel járulunk a M[éltóság]s Főtiszt [elendő] Közgyűlés színe eleibe — őszinte alázatossággal kitárván érze- teinket, ohajtatinkat s állásunk felőli véleményünket. —”

A bevezető már elmondja a legfőbb érvet: a tanítók összességének és minden egyes pedagógusnak „méltánylását”, elismerését kívánják.

„1. Rendünk az oktatórend, még nem is ismertetett el evangélikus testületünk- nél különös rendnek a politikusok [világiak] s egyháziak rendje mellett, hanem hol az egyik hol a másik függelékének tekintetik, egy valóságos malum necessarium (szükséges rossz) vagy pendulum (függvény), melly két ellensark között majd huzatva majd eltaszítatva lóg. Méltóztatnék itt ... e ferde álláson egy világos határozattal javítani, s a tanítók rendjét egyházunkban egy harmadik rendé alakítani. A cselekvény senkinek sem fájand, senki jogait sem sértendi, a tanítói kart pedig a nyilvános véleményekben az ifjúság előtt emelendi s számtalan bonyolódott kellemetlen viszonyokat kiegyenlít.”

Az érvelés itt sántít. „Senkinek jogait nem sértendi” mondják, de tudják nagyon jól, hogy az eddigi erősen alárendelt szerepből mellérendelt helyzetbe kerülnének. Ezt pedig azok fogják legjobban ellenezni, kiknek eddig alá voltak rendelve.

„2. Lenne azután ezen tanítói rendnek bizonyos meghatározott helye, állása, joga, szava az evang. testület közéletében, gyűléseken, nevezetesen kerületi s közgyűléseken.”

Ez a pont annak bizonyítására kerülhetett be, hogy nem akarnak kiválni az egyház kereteiből. Kevésnek bizonyult a kívánság alátámasztására.

„3. Lennének tanítóink közelebb érintkezésben a köz haza nagy életével, a szé- pen fejlődő polgári életben s nem magányos-életre kárhoztatva egyedül.”

Politikai hozzászólási jog követelése. Eddig csak a felsőbbség jóváhagyásával, azon keresztül nyilváníthatták véleményüket. Így közvetlenül is lehetne.

„4. Lennének a helybelieken kívül kerületi s centrális iskolai Consistoriumok [közgyűlések], hol az iskolai ügyek elintézésénél a tanítók is ülnökök lenné- nek. —”

Egészen komoly felhánytorgatása annak, hogy eddig a pedagógusok véle- ményét ritkán vették figyelembe. A tanterveket, iskolarendszereket tan- ügyi rendelkezéseket érdekeik, véleményük figyelembevétele nélkül hoz- ták. Az 1806-os iskolarendszer még messzemenően figyelembe vette STANISLAIDES pozsonyi professzor, TESSEDIK SÁMUEL, GREGUSS MIHÁLY²⁵ és más gyakorló pedagógusok véleményét. A szerzői közül LOVICH ÁDÁM maga is közös — egyesített evangélikus és katolikus, — gimnáziumban tanított II. József idején, s 1790-től a besztercebányai evangélikus gim- náziumot vezette. Az 1806-os tanterv másik szerzője, SCHEDIUS LAJOS

²⁵ EOL GEA II. c 11 ; 49 melléklet. Monitum auctoris és II. b 6 ; 2

pedig, ki ellen 1841-ben a zayugróci „lázadás” kitör, 1806-ban még csak 38 éves, fiatal egyetemi-tanár, ki pár évvel előbb még a MARTINOVICS perben kompromittált Uránia szerkesztője KÁRMÁN JÓZSEFFEL és PAJOR GÁSPÁRRal együtt. Azóta igen sok rossz tapasztalatnak kellett felgyülemlenie, hogy ennyire határozottan szavazati jogot kérjenek „az iskolai ügyek elintézésénél.”

„. Mondatnék talán: Szép lenne ugyan tanítóink kitüntetése a nyilvános életben s kívánatos is, de hát vannak-e erre méltó embereink? Felelnék: ha most talán nincsenek is, ámbár kicsoda keresé s censeálá [vette számba] őket, de épen, hogy legyenek, talán a legközelebb nemzedékből, hogy geniálisabb fejű, jobb születésű ifjak e pályára szánják magukat s azon magyar tudományossággal borostyánt érdemeljenek s unokáinkat még magasabbra vezéreljék, épen ezekért inkább, mint mostani csekély magunkért óhajtanók a tanítói rendet szebb színben, díszesb állásban kecsegtetőbbnek a legjobb ifjakra nézve, kik élet nemet választván széjjel néznek a pályákon s a pusztától a díszkoszorúval nem kecsegtetőtől elfordulnak!. Honos et praemium [megtisztelés és jutalmazás], sőt mivel a honos már praemium, tehát honos maga itt a varázs vessző, melly a tanítói pályára hősokeket idézend elő a szellemi világban.”

Ehhez nem szükséges kommentár.

„6. Tételnének bölcs rendeletek, hogy oktatóink ne lennének kénytelenek örökre csak tanítók maradni, hanem élhetnének egy részről a tudomány gazdagításának, mint eredeti nemzeti írók; más részről remélhetnének később valami nyugalmasb, díszesb, s jutalmasb hivatalt, s végre, ha többé hivatalkodni nem képesek, érdemlett nyugpénzt, melly vidémon, hagyná nézni életök közeledő estvéjét, éltök végső alkonyát, s szeretett övéik biztosított jövődjét. Csak ily climában, csak illy földben, illy ápolgatás mellett fejlődhetik s érhetik meg a szellemi világnak is dús vegetációja s édes gyümölcsei. Ha nem diszkertészkedünk, dísznövényeink nem lesznek.”

Szép lenne most megmutatni az „óhajtasok összeállítói”-nak, hány gyakorló magyar pedagógus ért el 20 év alatt „díszesb hivatalt”. Az „érdemlett nyugpénz” kívánsága arra figyelmeztet, 120 éve még nem biztosították törvényesen semmilyen formában, semmilyen életkor elérése után a pedagógus nyugdíjat!

„7. Tételnének bölcs rendeletek segéd és rendkívüli tanítók felől, épen azon célból, hogy egy tanító sok tanítandókkal ne halmoztatnék, s a tudománynak élhessen; rendeletek, hogy az életnek nem csak szaporított szükségéhez, hanem a mindennapi szükségek kétszer magasbra szökött árához képest a didactrum [jövedelem] illető helyeken magasbra emeltessék; hogy az annyira kényes kegyelem adakozástól, névnapi pénzeztől, discretiora hagyatástól a tanítók s szülők szabaduljanak; rendelések, hogy iskoláink az egész nemzet sajátjainak, s nemzeti gyámolításra méltóknak tartassanak; rendelések, hogy valamint az egész tanítói — kar, úgy az egyesek is, mint nyilvános tiszték, nem mint „Conventionatusok” (:melly czímmel gyűléseken illettettek! :) s nem is mint saját kezökre dolgozók, kereskedők, de mint az egész protestáns testület megbízottjai vétessenek; ismét rendeletek, hogy rágalom, denuntiációk, prostitutio ellen hivatalos úton felsőbb-ségektől s nem magok által védessenek; végre rendeletek, hogy alkalmatlanok, botránys életűek hivatalaikra méltatlanok ne választassanak ne is türessenek. „Bonis nocet, quisquis pepercit malis.”

A követelések halmozása.

Segédtanítók alkalmazása a tanulócsoporthok létszámának csökkentésére. Békéscsabán 1838-ban 5 tanerő tanított 1360 tanulót, ugyanakkor Szarvason ugyanennyi nevelő 1286 tanulót²⁶

Kegyves adakozás — vasárnapi pénz. A tanítók alkalmazásánál ígéretként figyelembevett, de teljesen bizonytalan nagyságú jövedelmek voltak.

Nemzeti gyámoltás — állami segélyezés.

Conventionatus — szegődményes, kommenziós alkalmazott, mint a csász, vagy a disznópásztor. Nem véglegesített, csak ideiglenes állásban levő.

Saját kezére dolgozó, kereskedő, — aki „keresi” a magasabb jövedelmet akár meg nem engedett módon is. Mai formájában a „piacról élünk” jelszóval igyekeznek illetéktelen jövedelemhez jutni.

Denuntiatio — beárulás, rossz hírt vinni valakiről a felsőbbség elé.

Prostitutio — ebben az értelemben megszegyenítés. Márton József egykorú szótára szerint: „Se risui vel se prostituere — magát közönséges helyen neveltségessé tenni, vagy tsufságra, neveltségre kitenni.”²⁷

Alkalmatlanok, botrányos életűek . . . Éles megfogalmazása egy pedagógusetikai kívánságnak. Figyeljünk fel itt is rá, hogy ezeknek a rendeleteknek megalkotóiul társadalmi bizottságot, pedagógus érdekvédelmi szervezetet kívánnak létrehozni. Ne tőrjünk magunk között mi pedagógusok olyanokat, akik szégyent hoznak ránk!

Bonis nocet . . . A jóknak árt, aki kíméli a rosszakat.

Az utolsó bekezdés, mely latinul még fellengzősebben buzdít a halhatatlan név s érdem elérésére, hatástalan maradt. Sok időnek kellett eltelnie, míg ezek a kívánságok maradéktalanul megvalósultak:

„E mezőn s e pályán halhatatlan név s érdem várja a lelkes pártfogókat, a buzgó kormányt, a haza nagy fiait, valamint halhatatlanság örzi azon elhunyt nagy ősek tetteit, kik mostani iskoláink tőkéinek egyszer nagylelkű alapítói [sic!] valának.”

Értékeljük most már az óhajtasokat. Maga a „harmadik rend” kifejezés ma már megtévesztő. Itt nem a Nagy Francia Forradalom polgári rendjéről van szó. Forradalmiság tekintetében azonban ez a javaslat is messzemenő. Az evangélikus egyház keretén belül Magyarországon úgynevezett kettős elnökség, kettős megegyezéssel létrejött határozathozatal állt fenn. Az egyházi „rend”, mely alatt a papokat, az iskolák oktatóit, tehát az egyházi tisztségviselőket értették és a „világi” rend együttesen hozta a határozatokat. Két „rend” kormányozta az egyházi szerveket, közösen ellenőrizte a végrehajtást. Magasabbfokú egyházi, esperességi és kerületi gyűléseken külön sorolták fel az egyházi rend és a világi rend részéről résztvevőket.

A forradalmiság itt nem egyszerűen abban áll, hogy egy harmadik rendet létesítenek a kettő mellé, hanem abban, hogy a pedagógusok így az egyházi kereteken belül nem függték volna a világiaktól és főként nem tartoztak volna a lelkészek közvetlen felügyelete alá. Ha ezt minden egyházon belül megvalósítják, akkor utána már csak egyetlen kis lépés lett volna az, hogy az egyes felekezetek

²⁶ Schematismus generalis ecclesiarum et scholarum ev. aug. conf. in Hungariae. Editus a Joanna Kollár. Pest. 1836. 160. p.

²⁷ MÁRTON JÓZSEF: Lexicon trilingue latine-hungarico germanicum. Bécs. 1818. Az idézet Marcus Porcius Cato-tól.

pedagógusai egymásra találva teljesen függetlenítik magukat az összes egyháztól.

1848-ban az államosítás követelése tulajdonképpen ennek a javaslatnak a továbbfejlesztése. Ezt még ekkor sem tudták megvalósítani.

A javaslatot az egyetemes gyűlés nem fogadta el. Nem rögzítették a vita lefolyását, csak az egyszerű tényt állapíthatjuk meg. A vita előzményeként ismerem a pesti gimnázium professzorának, KANYA PÁLnak (kit PETŐFI is „a mi jó Kanya Bácsink”-ként emleget)²⁸ és a bányai egyházkerületnek, melynek akkor SZÉKÁCS JÓZSEF — a későbbi híres püspök — volt a jegyzője, a véleményét.

KANYA felfogása²⁹ „Az oktatóknak C. alatti óhajtásait mint igazságokat elismervén, azokat ajánlani bátorodik az alólírt, egyszersmind következőket hozzájuk csatolni óhajtván:” 1. A házitanítók is az oktatórendhez számítsanak, 2. A gimnaziális és Lyceumi oktatók évente az ev. országos közgyűlés előtt gyűlést tartsanak „mellyben tapasztalataikat s tanulmányaik mindeneket egyaránt érdeklő eredményeit egymással közlenék. Az elemi tanítók pedig — az árvaik (KANYA P. kiemelése); szepesiek s mások példáján egyesületekbe állanának, melyekben gondolat csere által egymásra hatnának, s ügyességök gyarapulhatna.”

Az árvaik egyesületével érdemes lenne külön is foglalkozni. Ezek szerint ez egyike lehetett az első magyarországi pedagógus egyesületeknek. A rendelkezésemre álló adatok szerint havonta-két havonta tartottak gyűlést. A PEIL már első évfolyamában 1842-ben több hírt közöl gyűléseikről.³⁰ Megalakulása 1838—39-re tehető.

A bányakerületiek — SZÉKÁCS JÓZSEF jegyző — hozzászólása szerint „Az oktatói rend nyilvánított óhajtásai pártolóláig ajánlatnak, a mennyiben azok teljesítésére mód és eszköz található.”³¹ Ennek ellenére a négy-kerületi jegyzőkönyv csak ennyit mond:³² „Az oktatói kar óhajtásait illetőleg határozatlik: azon elv, hogy az egyes oskolák állásokhoz képest a különböző fokozatú egyházi gyűléseken az oktatói kar által képviseltessenek, mint az egyházi ügyek rendszeresítésébe vágó kérdés kivételképen jelenleg nem állapíthatván meg, azon időre, midőn a rendszeresítés ex professo (hivataltól) fog tárgyalatni, halasztatlik; magában is értetődvn, hogy az oktatók ha küldött képen nem jelennek meg, magok személyére nézve úgy mint minden egyes evangelicus, az egyházi gyűléseken ülésel és értesítő szavazattal bírnak. Egyébaránt pedig az oktatók harmadik rendnek el nem esmertethetvén az 1840 ki egyetemes közgyűlés 21 ik pontbeli végzés értelmében is az egyházi rendhez, a valóságos világi rendűeket ide nem értve, mind állásukra, mind címükre nézve számítandók.”

A C. melléklet kívánságai és egy másik függelék. „Az új iskolai rendszer életbehozásának feltételei és egyedüli módja” között több helyen átfedés van. Ez azt bizonyítja, hogy külön csatolhatták a jegyzőkönyvhöz a C. mellékletet, esetleg eredete, szerzője is más. Jelentős dokumentum a reformkori pedagógusok kívánságairól. Megbecsült életmódot, a pedagógus munka biztosítottóságát kívánták, hogy jobb eredményeket érhessenek el.

Különösen jelentősnek tartom, hogy pedagógus érdekvédelem a fő céljuk, s itt rögtön figyelembe veszik, hogy az egyéni érdek biztosítása nem lehet ellen-

²⁸ Egyéniségéről ld. ÁGAI ADOLF: Utazás Pestről Budapestre. Bpest, 1912. 23—25. l.

²⁹ EOL GEA II. e. 1; 2

³⁰ PEIL 1842. 82, 333. pp.

³¹ EOL GEA II. e. 1; 3

³² EOL GEA II. e. 3; 8

tétben a jogos közérdek biztosításával. Az egész kívánság felsorolást az hozzá legközvetlenebbül összefüggésbe a szakszervezeti munkával, hogy ennek ellenőrzésére, a lehetőségek megvalósítására társadalmi összefogás, pedagógus összefogás útján számítanak.

III. A tankönyvek kiválasztása ne felekezeti alapon történjék!

Ebben az időben inkább használták egy-egy felekezeten belül gyengébb tankönyvet, vagy állítottak össze és diktáltak le régebbi könyvekből compendiumokat (kivonatokat), mint hogy más felekezetbeli szerző könyvét használták volna.

1788-ban, II. József idején már előfordult, hogy az állami és egyben katolikus iskolák részére a több mint 100 éve halott COMENIUS Orbic Pictusát javasolták tankönyvül.³³ Ez azonban csak ritka kivétel volt.

A Zayugrócon az evangélikus iskolák részére javasolt tankönyvek között több olyan szerző műve fordul elő, akik nem evangélikusok. És ezek között kik! FÁY ANDRÁS, TÁNCICS MIHÁLY és HORVÁTH MIHÁLY! Semmiképpen sem lehet véletlenről szó. Ezeknek a szerzőknek ismerete és ajánlása azt mutatja, hogy az ajánlók tisztában vannak az írók politikai jelentőségével, az önálló magyar nemzet megteremtéséért végzett munkájuk értékével.

FÁY ANDRÁS neve már az 1841. A. latin jegyzőkönyv átírásánál elmarad. Latinul a III. polgári classis 2. szám alatt felvett tantárgya: „Exercitia perfecta legendi et declamandi lingua vernacula et hungarica, cum selectu prudenter facto. Ita Fay András meséi Fleischer Jakab ant.” Magyarul ugyanezen a helyen a következő áll: „A helyes s kellemes olvasás s szavallásbani gyakorlások anyja és magyar nyelven. A szavallási tárgyak kiválogatása vigyázva történjék. Ajánltatik Fleischer Jakab gyűjteménye.”³⁴

Viszonylag egyszerűen elmarad TÁNCICS neve a tervezet II. Sectio I. évfolyamában „3. Magyar és német nyelvtan tanítás. Ez azon módon történjék, mint a latinban, szavallások hozzájárultával. Ajánltatnak Stancsics és Toepler.”³⁵ — mondja az írott szöveg. A nyomtatvány szövegében már csak Toepler neve szerepel.

Nagyon érdekesnek tartom viszont a FÁY ANDRÁST is említő szövegrész 8. pontjának alakulását. Latinul „H[isto]ria patriae fata. eccl[esi]ae evang. in Hungaria respiciendo (Stancsics Mihály, Horváth Mihály). Teljes nevével szerepel mind a két szerző. Tévedés, csere nem lehetséges. Ebben az időben TÁNCICS az olvasottabb emberek előtt ismert szerző. A legenda szerint magának a nádornak a gyermekei is az ő tankönyvéből tanulják a magyar nyelvet s ott találnak erre a mondatra: „Minden ember egyenlő.”

A PEIL-ben pl. a könyvismertetések között 1842. (291. p.) közlik DOBOS ismertetését: „Népkönyv, írta és kiadja Stancsics Mihály... Népszerű Stancsicsunk egy Népkönyv-vel szaporítá e könyvtárt...”

Nem tartom azonban biztosnak, hogy a tanrendszer szövegének olvasói, sőt másolói tisztában voltak-e vele, kik ezek a szerzők. Az evangélikus egyház ismert egy Stansith Horváth családot, amelyik az egyház iskolaügyére mint szervező és nagylelkű mecénás nagy befolyással volt. A család igen nagy adomá-

³³ ELTE Egyetemi Könyvtár Bp. Kézirattár. F. 263. Melléklet.

³⁴ FLEISCHER JAKAB: Magyar és német declamatiók és köszöntők. Egy toldalékkal, mely francia köszöntőket foglal magában. Kassa. 1835.

³⁵ TOEPLER, THEOPIL EDUARD: Német grammatika. Pest. 1839. és TOEPLER, GOTTLIEB EDUARD: Lehrbuch der ungarischen Sprache. A Széchenyi könyvtárban csak II. kiadás 1842. Igen népszerű lett. Még 1878-ban is megjelent 7. kiadása.

nyokkal támogatta a késmárki iskolát, a későbbi lyceumot.³⁶ Főúri birtokán Nagyeőrben már a XVII. században az úgynevezett főúri-családi iskolák egyikét szervezik meg.³⁷ A zayugróci jegyzőkönyv magyar szövegéből egyébként is elmarad Tánicsics keresztnéve. Szerepel „Stancsics, Horváth Mihál[!]" „Stancsics. Horváth Mihály" és „Stancsics Horváth Mihály". Ez az utolsó másoló már nem hiszem, hogy az elkövetkező márciusi forradalom hőseit és a negyvenkilences forradalmi kultuszminisztert (kiket mindkettőjüket halálraítéltek a továbbiakban) látta maga előtt másolás közben. Ő inkább arra gondolt: ime a nagy főúri ajándékozó Stansith Horváth Gergely egy dicső leszármazottjáról van szó.

BODOLAY GÉZA a reformkori önképzőkörökről szólva³⁸ tényként állapítja meg, hogy katolikus önképzőkörökről alig maradt fenn emlék, reformátusról már több, s az evangélikus iskolák önképzőköreinek tanulói igen nagy szerepet visznek a 48-as forradalomban is. Cikkemnek ez a fejezete összevetve BODOLAY megállapításával kölcsönös összefüggésre mutat rá. Azért forradalmiak ezek az önképzőkörök, mert az egységes magyar nemzetet látják vezető tanáraik lelki szemek előtt. S azért forradalmiak tanítványaik, mert ezt a nemzetet — felekezeti különbségek és egyéb osztálymegkötöttségek nélkül — mutatták meg nekik önképzőköri vezető tanáraik, de iskoláikban a legtöbb más tanár is.

IV. Tudományos ülésszak

Nagy vita folyhatott a közgyűlésben a nyomtatott tanterv 40. oldalán szereplő „Függelék"-ről. SZÉCHENYI és KOSSUTH vitáinak idejét éljük. (Egyébként az evangélikus vallású KOSSUTH is jelen van a közgyűlésen.)³⁹ A tapasztalatokat, gondolatokat mindenki szabadon akarja közölni embertársaival. De erre egyesek elegendőnek tartják, hogy a pedagógusok „gyakori levelezésben éljenek". Ez a kívánság benne is marad a nyomtatott szövegben. Nem tartozik tárgyamhoz az a szomorú tény, hogy a postahivatalokban még SZÉCHENYI⁴⁰ és SCHEDIUS⁴¹ (a Helytartótanács tagja!) levelezését is felbontják. Az egyik közgyűlési példányon már ceruzával át van húzva az itt következő szöveg. RESETA példányán — nem egyidejű másolással — szerepel ugyan, de erélyes kézzel itt is át van húzva. Mi ez a tilalmas kívánság?

„Sőt igen óhajtható s kívánandó, hogy bizonyos meghatározott időben egyik vagy másik városban, melyben tanító intézet létez összegyűljenek s az ifjúság törvényszerű (variánsként egyes kéziratok példányokban: célszerű) neveléséről s oktatásáról tanácskozzanak, s a legőszintébb egyetértés s baráti vonzalom kapcsa által össze köttetvén, az édes haza közjára előmozdításán munkálódni mind inkább erősek legyenek."

A kívánságról tudnak a kéziratok jegyzőkönyvek alapján az összes középfokú iskolákban s ismerik ezt a kívánságot a PEIL-ből is, hol mint javaslat megjelenhetett a szöveg, csak a tanrendszer nyomtatott szövegéből húzták ki.

Most már a fontosabb iskolák külön engedélyezés nélkül a cselekvés útjára lépnek.

³⁶ WEBER SAMU: Grádeczi Stansith Horváth Gergely és családja. Késmárk. 1896. 51. p.

³⁷ SZELÉNYI i. m. 20. p.

³⁸ BODOLAY GÉZA: Irodalmi diáktársaságok 1789—1848. Bp. 1961. 245. pp.

³⁹ EOL GEA II. e. 3 ; 8

⁴⁰ TAKÁTS SÁNDOR: Kémvilág Magyarországon. Bp. 1932. I. 95. p.

⁴¹ TAKÁTS i. m. I. 97. p.

Részletesen ismertetem a pozsonyi, 1842. július 11—12-i gyűlés jegyzőkönyvét. Kiderül belőle, hogy Zayugrócon már csoportbeosztást is készítettek. Ellentét van ugyan a Pozsonyban ismertetett csoportbeosztás és a valóságos csoportok kialakulása közt. Mindenesetre Pozsony és Sopron; Késmárk, Lőcse és Selmechánya összefogása nem lebecsülendő eredmény.

Itt is be tudjuk mutatni az utat. A lépcsőfokok szabályos rendben követik egymást az egyes évek nyarán.

1842. Késmárkon, Pozsonyban;

1843. Sopronban;

1844. Selmechányán;

1845. II. zayugróci gyűlés;

1846. Pest, protestáns tanári tanácskozmány;

1847. Sopron, protestáns tanári tanácskozmány (itt jelen van már erdélyi és unitárius professzor is — BRASSAI SÁMUEL).

1848. A pesti forradalmi tanítói gyűlés. Azonos nézetű emberek azonos politikai életútja. Egyre többen és többen kapcsolódnak be, végül az út a forradalmi tanítói gyűléshez visz.

A PEIL közli, hogy 1842. június 26-án folyt le a „tiszamelléki oktatók első gyűlése Késmárkon”.⁴² Itt STENCZEL HUGÓ (Késmárk), TOMASEK PÁL (Lőcse), BENEDICTY JÁNOS (Késmárk) és BENE JÁNOS (Késmárk) tartottak előadást. Ugyancsak közöl egy hírt a PEIL a pozsonyi gyűlésről is.⁴³

A pozsonyi gyűlés jegyzőkönyvét az egyetemes felügyelőhöz is felterjesztették.⁴⁴ Ismerem a jegyzőkönyvnek egy másik, az ev. lyceumokhoz elküldött példányát is.

Mindkét jegyzőkönyv kétnyelvű. A fordítás lehetőleg pontos. A tanácskozás véleményem szerint latin nyelven folyt. Ezt avval bizonyítom, hogy az egyetemes felügyelőhöz felterjesztett példány utolsó oldalán külön — mintha meghívómásolat lenne — rajta van a gyűlés műsora s ez csak latin nyelvű.

Ismerjük meg a szöveget:

„Oskolai és tudományos tárgyakrol tanácskozás, melyet a Dunamelléki . . . ev. . . felsőbb Oskolák Professorai Pozsonyban tartottak. Július 11 és 12 kén 1842. *Ezen tanácskozásnak eredete.* . . . a Zayugrócon . . . összesereglett evang. felsőbb iskolák profesorai . . . megfontolván a tanítói hivatal sikeres viselésének alapföltételeit hasznosnak ítélték, hogy a tisztvársi kötelék, mely ez alkalommal köz megegyezéssel és szeretettel létesült, jövendőben meg ne szakasztassék, hanem minden módon, mennyire a hely és idő körülményei engedik, továbbra is fenntartassék, az iskolai ügy az emberiség — s haza kívánata szerint előmozdítassék. Ezen eszközök közé minden okos és méltányos ember a köztanácskozásokat s tudományok fölötti eszmecserét számítandja, mi által eszközöltetik, hogy az egyesektől megismert és tapasztalt dolgok közös — tanácskozásban vagy szorgosabban megfontoltatnak, vagy ha üdvöseknek s jóknak találtnak, könnyebben adatnak által közhasználatul . . . a mívelt külföldieknél régen divatban van s az életnek minden részeiben felette üdvösnek találtatott; továbbá mindegyiknek szabadságában áll élete és hivatala feladataira vonatkozó üdvös javaslatokat ügyfelei elébe terjeszteni.” . . .

Az iskolákat két csoportra osztották: 1. Pozsony Sopron, Selmec, Modor, 2. Eperjes, Késmárk, Lőcse és a többi gimnáziumok. Megállapodtak, hogy a

⁴² PEIL 1842. 311. p.

⁴³ PEIL 1842. 231. p.

⁴⁴ EOL GEA II. e. 5 ; 1

gyűlések „minden esztendőn más helyen tartassanak, úgy, hogy az elnöklet rendre minden iskolát érjen.” . . . „úgy más részről mindennemű hivatlan szólítgatást egyúttal helyén s idején kívülinek tartottunk.”

Jelen volt négy professzor Sopronból és heten a pozsonyi tanári karból. „. . . az elnök (BOLEMAN ISTVÁN) . . . Szavát leginkább azok ellen emelte, kik azt tartják, hogy a tanácskozásoknak a tudománynak akár külső, akár pedig belső gyarapodását tekintve, szembetűnő hasznuk aligha leend, . . . a tudós világban . . . az igazság csak egy, — akár hányszor egyesül, mindig csak egy marad, s mindig az, mi azelőtt volt t.i. igazság.”

„. . . mi ismerve bajainkat, közhelyzetünk és sorsunk mostohaságát sóvárgó reményeink vezércsillagát úgyünk s igazaink kétségbe vonhatlan szent-ségében leljük s erősen hisszük, hogy az igazság napja áttörvén a bal vélemények életfójtó borúján, mi ránk is szebb napalt[!] derítend . . . Hiszen a mívelt világ egyhangúlag vallja, hogy egyesek s egész társaságok boldogságának feltétele az emberben rejtőző tehetségek kifejlesztése, mit a közoktatás eszközöl. Édes hazánkban is eljövend azon idő, mikoron a tanító intézetek és tanítóknak a rendeltetésöknek megfelelő állás ki fog jelölni, csak hogy ezen nekünk is kell fáradoznunk. S ime ránk virradott a nap, mellyen a kivétel módjáról tanácskozhatunk!”

Ez a nap tényleg jelentős lépés a pedagógusok önálló tanácskozásainak megkezdése terén. Zayugrócon még felsőbb rendeletre, meghívásra értekeztek. Itt felvirradt a nap, mikor maguk kezdeményezik tanácskozásukat. Méltó lenne ennek a napnak megünneplése szlovák és magyar pedagógusok részéről egyaránt.

„Mintegy ezeket mondván az elnök, az összegyűlt collegák selmeczi és modori tisztársaik elmaradásán sajnálatukat jelentették, . . .” Nem tudom nem erre vonatkozik-e a fentebb említett „mindennemű hivatlan szólítgatás” kitétel. Vajon ki hívott meg és kit?

A gyűlés 2. napirendi pontjaként MARTINY professzor a „fényveszés és fénygönczöltésről” értekezett (de lucis interferentia et polarisatione disseruit). Ezért adtam fejezetemnek a tudományos ülésszak címet. A különböző tantárgyak tanárai megtárgyalják az iskolaszervezés és módszertan legfontosabbnak tartott problémáit.

Magunk elé kell képzelnünk az egybegyűlt professzorokat, amint a fizika professzora bemutatja tudományágának és tanítási sikereinek legfrissebb eredményeit. Egyesek unják, mások nagyképűségnek tartják, amint a professzor „szavakkal és kísérletekkel[!] bemutatja” tudását. Esetleg megcsodálják, mikor „befejezésül a Tresnel-féle rhomboedron által, még a körgönczölőség és körkörös gönczölőség mutatattott” azaz „proinde circularis et elliptica polarisatio ope rhomboedri Tresneliana fuit ostensa.”

A 3. pont alatt „Michnay Andor professzor a felsőbb oskolák céljáról és fontosságáról” értekezett, többek között idézem: „Mert valamint igen kívánatos, hogy e mezőn minél többen munkálkodjanak, szint oly szükséges, hogy a munkálkodás ne a történetre, hanem bizonyos emberekre hivatalosan bízassék.” Kimondja a célt: a felsőbb iskolák oktatóira a tudományos kutatást is rá kell bízni, ne csak a véletlenül müljön, ki, hol, milyen tudományos munkával foglalkozik.

A továbbiakban BOLEMAN rektor tartott előadást: „a nagy urak a közoktatás elleni némelly panaszaírók . . . Amilly hamar idéztetnek elő a magánoktatási ismeretek, oly hirtelen enyésznek is el csaknem nyom nélkül; mi ellenben a közoktatáskor dicsérorleg, dorgálólág, iparkodva, vetélkedve, örvendezve, síránkozva, tehát minden tekintetben minden úton s módon a szívbe s emlékezetbe

bevésült, az tartosb lenni szokott. S ilyen sokféle utakkal csak a közoktatás dicsekedhetik.”

Evvvel a magántanulóként és nyilvános iskolába járó diákok eredményeit állította szembe. Ebben az időben a főurak még a legritkább esetben járatták iskolába gyermekeiket. Otthon taníttatták őket házitanítókkal.

„A nyelv becse abban áll, hogy a társasági s közálladalmi érdekek eszköze. Rossz eszközzel a célét nem érhetni el tökéletesen.”

Mai nyelvoktatóink sem tudnák pontosabban meghatározni. Ez az ember Selmeceen 1838-ban PETŐFIT is tanította. „A mi derék Bolemanunk”⁴⁵ írja róla később a költő.

Ezután „A pozsonyi lyceum könyvtárnoka Michnay Andor az említett könyvtárnak némelly nevezetes kéziratát mutatta meg a jelenlévőknek.”

„Mind ezeknek utána az elnök . . . az elnökséget . . . a Sopronyi Lyceumnak adta által” rövid beszéd kíséretében. Többek között ezt is mondta: „. . . a mi itt kicsinyben megkezdett, azt másutt lelkesebb ügybarátok létesíteni, befejezni fogják, miből mind édes hazánkra mind pedig egyházunkra sok szép haszon áradhat.”

Барнабаш Терраи

ЧЕРТЫ ПРОЕКТОВ, РАЗРАБОТАННЫХ В ЗАЙУГРОЦЕ,
ПРЕДВОСХИЩАЮЩИЕ 1848 ГОД

В 1841-м году, с целью изменения учебных программ евангелических школ, улучшения положения учителей и увеличения их независимости, в Зайугроце состоялось совещание. Автор излагает наиболее важные решения этого совещания, затем перечисляет подобные же заседания, происходившие в Венгрии в последующие годы. Это были предпосылки первого всеобщего собрания учителей в 1848 году.

Terray, Barnabás:

THE ZAYUGRÓC PROJECTS AND THEIR FEATURES INDICATIVE OF 1848

In 1841 a conference of teachers was held in Zayugróc with the view to modernize the curricula of Lutheran schools, to improve the situation of the teachers and to increase their independence. The author outlines the most important resolutions of this conference and enumerates the similar meetings held subsequently in Hungary. These were the antecedents of the first universal conference of teachers held in 1848.

⁴⁵ PETŐFI SÁNDOR összes művei VII. Bp. 1964. 9. p.